

BARTA ZSOLT

„... bátran hirdették az Isten igéjét.” „Nyíltság” a jeruzsálemi közösségben

1. Bevezetés

A *παρρησία* (*parrésia*, bátorság, nyíltság, őszinteség; szabad szólás; magabiztosság, öntudatosság) görög szó számos alkalommal fellelhető az Apostolok cselekedeteiben. A kifejezés gyakori előfordulása különösen a kulcsfontosságú szakaszokban Wintert arról győzte meg, hogy a bátorság-nyíltság témája az Apostolok cselekedetei alapelbeszéléseinek részét képezi.¹ A bátorság főntebbi, összetett értelemben vett (a szóbeli megnyilatkozás, viselkedés nyíltságára értett) fogalmának fontossága miatt érdemes ezt a gondolatot Lukács művén belül önálló vizsgálat alá vetnünk.

Dolgozatom egyik kiindulópontja, hogy a vizsgált történetek célja a korai keresztyén közösség életének és ezen belül azonosságformálási folyamatának bemutatása először Izráel határain belül, majd a tágabb világban. Amellett érvelek, hogy a bátorság és nyíltság fontos eleme volt az alakuló keresztyén identitásnak. E folyamat első lépéseit követheti nyomon az olvasó az Act 1–4-ben.

2. Háttér

A *parrésia* fogalmának, valamint az Apostolok cselekedeteiben betöltött szerepének megértéséhez szükséges a szóhoz kapcsolódó jelentéseket feltérképezni. E szó a görög politikai filozófiában a poliszhoz tartozó teljes jogú polgár szabadságának ismertetőjegye volt, ami különösen a nyilvánosság előtt elmondott beszédben volt lemérhető. Schlier szerint a „bátorság” jelentése a görög-római társadalomban három területen ragadható meg. Először is kapcsolatban volt a szóláshoz való joggal és hatalommal. Másodszor abban a kötelességben nyilvánult meg, melynek értelmében a beszélőnek mindent megfelelően kellett elmondania. Harmadszor, amikor az igaz beszéd akadályokba ütközött, akkor a „bátorság” szó megalkuvás nélküli magatartását jelentett.

A magánélet területén a barátok között nagyra becsült tulajdonság volt a nyíltság. Az igaz barátok elvárták egymástól, hogy bátran beszéljenek, vagyis a másik jóindulatának keresése nélkül szembesítsék egymást az igazsággal.²

Végül a bátorság szó a Septuagintában is jelen van. Egyetlen előfordulása a Lev 26,13-ban van: *Én vagyok az Úr, a ti Istenetek, aki kihoztalak titeket Egyiptom földjéről, ahol szolgák voltatok, és összetörtem a ti igátok szegeit, és nyíltan (μετὰ παρρησίας) hoztalak ki titeket.* Figyelemre méltó, hogy Izráel élete többé már nem a szolgák élete, mert Isten összetörte igájukat és nyíltan, mindenki szeme láttára hozta ki őket.³ A szolgaság tehát ellentétben áll a nyíltsággal.

3. Bátorság az Act 2–4-ben

A „bátorság” az Apostolok cselekedeteiben erre a világra, az emberi kapcsolatokra korlátozódik. A főnévi alak csakis a Jeruzsálemhez és Rómához kötődő elbeszélésekben van

¹ S. C. WINTER, *ΠΑΡΡΗΣΙΑ in Acts = Friendship, Flattery, and Frankness of the Speech*, ed. John T. FITZGERALD New York, E. J. Brill, 1996 (A Study on Friendship in the New Testament).

² Schlier, *Παρρησία = Theological Dictionary of the New Testament*, V, eds, G. KITTEL, G.

FRIEDRICH, *Grand Rapids, Michigan, Eerdmans, 1968*, 873.

³ *Uo*, 875.

jelen. Az ötből négy alkalommal a pünkösdi történetet és közvetlen következményeit leíró történetekben fordul elő:

2,29: Péter nyíltan akar beszélni a Jeruzsálemben összesereglett hallgatóság előtt

4,13: Péter és János bátorságát észreveszik az őket kihallgató vének és írástudók

4,29: a keresztyén közösség bátorságért imádkozik János és Péter elengedését követően

4,31: az imádkozók megkapják a bátorságot

a. Bátorság a 2,29-ben

A főnév első előfordulása tehát Péter pünkösdi beszédében található. A pünkösdi elbeszélés egy zárt közösségben, a tanítványok együttlétének leírásával kezdődik, amely nyilvános eseménnyé válik. A Lélek kiadását és a csodás jeleket követően Péter elmondja pünkösdi prédikációját. Witherington szerint Lukács hellenista hallgatóira tekintettel a beszédet görög szónoklatnak tünteti fel, közben igyekszik komolyan venni az esemény zsidó hátterét. Lukács a zsidó beszéd görög összefoglalását nyújtja. Ezért mind retorikai, mind zsidó vallási konvenciók jelen vannak a szövegben.⁴ A beszédet közvetlenül bevezető *Péter azonban előállván* (Σταθεὶς δὲ ὁ Πέτρος) igeneves szerkezet Winter értelmezésében a szónok nyilvánosság előtti megjelenését jelző görög kifejezés.⁵ Ezt tűnik alátámasztani az a tény, hogy a zsinagógában a beszélő ülve maradt a tanítás alatt.⁶

Péter beszéde a megszólítások alapján három részre oszlik. Ezek a következők:

Zsidó férfiak és mindnyájan, kik lakoztok Jeruzsálemben, ... (2,14)

Izraelita férfiak ... (2,22)

Atyámfiak, férfiak ... (2,29)

Winter szerint az első két megszólítás a görög retorikából jól ismert szófordulat.⁷ A nyíltságról az utolsó részben beszél az apostol. Itt Péter testvéreinek nevezi a hallgatóit, ami nem azt jelenti, hogy keresztyénekhez beszélt volna. Azért hívja őket testvéreinek, mert hozzájuk hasonlóan ő is zsidó volt. A „testvér” szó használata a beszélő és hallgatók közötti empátiát hivatott megteremteni. Továbbá Péter kifejezésre juttatja, hogy hallgatóihoz hasonlóan, akiket Jézus ügyének szeretne megnyerni, ő maga is zsidó. A jóindulat elnyerését szolgálja továbbá Dávid pátriárkaként való azonosítása. Ezt a nevet Ábrahámra és közeli leszármazottaira szokták alkalmazni. A hallgatók jóindulatának megnyerése hivatott ellensúlyozni a Ps 16,8–11 magyarázatát, melynek során Péter kijelenti, hogy Dávid nem magáról, hanem Jézusról szólva mondta azt, hogy teste nem fog rothadást látni. Ez az értelmezés alkalmas lehetett arra, hogy ellenérzéseket keltsen az ott összesereglett zsidó hallgatóságban. Péter tehát saját zsidó voltának kiemelésével jogot formál arra, hogy nyíltan, szabadon, bátran tegyen kijelentéseket Dávid sírjáról és Jézusról. Joga van saját értelmezését kifejteni, mert ő maga is zsidó és a tények nem mondanak ellent állításainak.

b. Bátorság a 4,13-ban

A 4,5–12 Péter és János kihallgatását írja le a nagytanács előtt. A bátorság szó a 4,13-ban fordul elő. A jelenet teljesebb megértése érdekében vissza kell térni a fejezet elejére.

⁴ Ben WITHERINGTON III, *The Acts of the Apostles: A Socio-Rhetorical Commentary*, Grand Rapids, Michigan, The Paternoster Press 1998, 137–138.

⁵ WINTER, *i. m.*, 188.

⁶ Charles Kingsley BARRETT, *The Acts of The Apostles*, Edinburgh, T&T Clark, 1994. (The International Critical Commentary) 134.

⁷ WINTER, *i. m.*, 188.

Péterék a templom területén tanították a népet, mire a hatóságok⁸ elviszik őket. A 4. rész a továbbiak során a hatalommal szembeni önmeghatározás kérdését járja körül. A vezetők különösen amiatt nehezteltek rájuk, hogy hirdetik a Jézusban a halottak közül való feltámadást. (4,2) Mindez valószínűleg estefelé történt. Ennek köszönhetően a hatóságok másnapra halasztották az alapos kihallgatást. A következő napon a vezetőket elsősorban az érdekelte, milyen tekintéllyel hajtottak végre csodákat. Fontos megjegyezni, hogy a válaszadás közben Péter megtelt a Lélekkel (4,8), valamint a jelenet alapvetően egy bíróság előtti kihallgatást jegyeit viseli magán. Az első mozzanat Pétert próféta szerepében tünteti fel. A bírósági környezet kiemelésével az apostolok a polisz bírósága előtt megjelenő filozófusokhoz válnak hasonlóvá.

Péter feleletében megismétli tanításának fő elemeit. Bizonyítékok bemutatása helyett állításokat fogalmaz meg. A hatóságokat lenyűgözi Péterék bátorsága. Különösen akkor csodálkoznak el, amikor megtudják, hogy az apostolok tanulatlan emberek. A bátorság a hellenista hallgatóknak ebben az esetben a szónok ellenséges helyzetben való bátor helytállását jelenti. Figyelemre méltó, hogy miután a nagytanács eltiltja az apostolokat a tanítástól, ők Sókratés⁹ jól ismert szavaival adnak feleletet: *Vajjon igaz dolog-e Isten előtt, rátok hallgatnunk inkább, hogynem Istenre, ítéljétek meg!* (4,19) A filozófus felelte ez, aki ragaszkodik nézeteihez. Az apostolok bátorságának említése tehát két szempontot tükröz. Mindkét szempont Lukács azon törekvésével kapcsolatos, hogy az Egyház történetét a korabeli történetírásnak megfelelően és a zsidó háttérhez hűen írja meg. Ezért az apostolok „bátorsága” utalás azon képességükre, hogy meg tudják védeni magukat az enyhén ellenséges bírósági környezetben. Lukács ugyanakkor elszámol a történet zsidó vallási háttérével is. Ennek értelmében Péter védekező beszéde prófétai tett volt. A bátorság ennek megfelelően a tanításuk helyes kifejtésének képességét jelenti.

c. Az Act 4,23-31 exegézise

A bátorság végül kétszer is szerepel a kihallgatást követő bátorságért való imádkozás elbeszélésében. A jelenet az Apostolok cselekedeteinek egyik fordulópontja. A történet felfedi a korai közösség viszonyulását a hatóságokhoz.

Hosszú ideig ezt a történetet pusztán a második zsoltár magyarázatának vagy a pünkördi történet egyik változatának tekintették. Mindebben sok igazság van, hiszen valóban a második zsoltár adja az imádság alapját és valóban a pünkördi esemény mintájára adja elő az elbeszélés a Lélek kiáradását. De ezek az értelmezések kizárólagossá válva nem veszik figyelembe az Apostolok cselekedeteinek tágabb horizontját. Az itt elbeszélte esemény az Egyház üldözésre adott feleletét tartalmazza.¹⁰ A hatóságok iránt való új magatartás bontakozik ki.

A szakasz nyelvi sajátosságainak vizsgálata két figyelemre méltó következtetésre ad alkalmat. Először: minden ige és melléknévi igenév többes számban található, mert ez a szakasz Jézus követőinek közösségével foglalkozik. A Péterrel és Jánossal történtek az egész közösséget kihívás elé állítják.

Másodszor észre kell venni, hogy a bevezető 23. vers igéi aktív alakúak, míg a befejező 31. vers igéi a legutolsót kivéve passzív alakban állnak. Ez a változás egybeesik az imádság alatt végbemenő átalakulással. A két üldözött apostol övéihez való megérkezésével kezdődik a történet, majd eltelnek a Lélekkel, aki további tettek végrehajtására, az ige hirdetésére indítja őket. A történet végén tehát Isten Lelke vezet tovább az imádkozókat.

A bevezetőnél maradva figyelemre méltó, hogy a hatóságok és a közösség tetteinek leírása párhuzamosságot mutat. Az apostolok elbeszélétek (ἀπὸγγεῖλαν), amit a főpapok és vének

⁸ WITHERINGTON III, *i. m.*, 189.

⁹ WINTER, *i. m.*, 190.

¹⁰ WITHERINGTON III, *i. m.*, 200.

mondtak (εἶπαν). Az összegyűltek hallva (ἀκούσαντες) a beszámolót imádságot mondtak (εἶπαν). Az imádságban a közelmúlt eseményei közül nem az apostolok bántalmazása áll a reflexió központjában, hanem a tiltás, amelyet Istenhez mondott imádsággal ellensúlyoznak. A tiltás és az imádság ütköztetése azonos Isten bevonásával a konfliktus megoldásába.

A Dávidra való utalás után Lukács a Ps 2,1-t idézi a Septuaginta szövege szerint. Ezután a zsoltárban megjelenő események a Jézus és a közösség életében lezajló történéseknek felelnek meg. Az átlépést a zsoltár világából a keresztyének saját környezetébe az *ebben a városban* mondatrész alapozza meg. A fejedelmek és népek zúgolódása a Krisztussal szembeni ellenségességnek felel meg. Heródes és Pilátus a zsoltárban szereplő királyokkal és fejedelmekkel áll párhuzamban.

A vezetők összeesküvésének gyengesége mutatkozik meg viszont abban, hogy Isten mindezeket eleve elvégezte.¹¹ Isten áll Jézus szenvedése mögött. A hatóságok csak azért ölheték meg Jézust, mert Isten előre elrendelte a nép üdvözítését.

Jelentőségteljes, hogy a keresztyén közösség nem azonnal alkalmazta a saját üldöztetésére és szenvedésére a második zsoltárt. A párhuzam tehát elsősorban a zsoltárok uralkodói és népei között, valamint Jézus kivégzésében részt vevők között jelenik meg. Noha nincs kimondva, de világos, hogy a Pétert és Jánost megfenyegető hatóságok szintén ebbe a sorba tartoznak.

Az imádság könyörgő részét a *most azért* (4,29) kifejezés vezeti be. Két kéréssel fordulnak Istenhez. Ebből az első így hangzik: *Tekints az ő fenyegetéseikre: adjad a te szolgálóidnak, hogy teljes bátorsággal szólják a te beszédedet.* A fő kérdés tehát, hogy bátran hirdessék az igét. A közösség továbbá azt kéri, hogy a beszédet Jézus nevében végrehajtott gyógyítások, jelek és csodák erősítsék. Az elsődleges kapcsolat azonban az ige hirdetése és Isten karjának kinyújtása között van. A szolgálók hirdetik az igét, de Isten nyújtja ki az ő kezét és hajtja végre a csodákat.

Az isteni felelet azonnali. Az imádság helyének megmozdulása és a Lélek kiáradása a pünkösdi eseményekre emlékeztet. A Lélek kiáradását bemutató hatás azonban különbözik a pünkösdi eseménytől: mindnyájan bátran hirdették az igét. A kérés szavai és a beteljesülést leíró szavak szinte teljesen azonosak. Ez a szoros megfelelés azt jelzi, hogy Isten teljesítette a kérést és az imádkozók megfelelően imádkoztak.

4. Befejező gondolatok

A bátorság gondolatának megvizsgálása az Apostolok cselekedetei első négy fejezetében végigvezeti az olvasót a korai keresztyén közösség önértelmezésének első nagy átalakulásán.

Az első esetben (2,29) a vizsgált szónak erősen alárendelt szerepe van a szakaszon belül. Ugyanakkor világos, hogy Péter jogot formál a nyíltságra, vagyis arra, hogy mint a zsidó nép tagja kifejtse a 16. zsoltár értelmezését. Péter beszéde nyomán kitűnik, hogy a keresztyénség kezdetekben sajátos tanítása ellenére a judaizmus törvényes ágának tartotta magát. Más értelemben Péter tanítása egyenértékű bármilyen filozófiával, amely fellelhető a Római Birodalomban.

A második esetben (4,13) a bátorság az ellenséges hatósági tárgyalás összefüggésében merül fel. A szabad szólás (parrésia), a keresztyén tanítás kifejtésének lehetősége veszélybe kerül. A hatóság megtiltja az evangélium terjesztését. Péter és János ennek ellenére egyrészt megvédi magát, másrészt vádlóit a meggyőzés erejével igyekszik jobb belátásra bírni. Úgy tűnik, még van esély a megegyezésre. Bátorságukat a hatóságok észlelik, de megtiltják nekik a további tanítást.

¹¹ WITHERINGTON III, *i. m.*, 202-203.

Fontos végül a két utolsó (4,29–31) előfordulásnál figyelembe venni, hogy az előadott események nem a bántalmazásra, hanem a hatósági tiltásra adnak feleletet. Nem is a nagytanács elé vitetés a szakasz témája, hiszen a meghallgatás újabb lehetőséget adott nekik tanításuk kifejtésére. A nagytanács igehirdetést tiltó döntésére adnak feleletet. Bátorságért imádkoznak, hogy legyen merszük folytatni az igehirdetést a lehetséges üldözés ellenére.

A *parrésia* görög szó tehát alkalmas arra, hogy a jeruzsálemi közösség átalakuló magatartását, mely az egyenlőség és szóláshoz való jog igényének megfogalmazástól az üldözéssel szembeni ellenállásig jut el, kifejezze. A Lélek adományaként az apostolok képessé válnak öntudatosan, határozottan megjeleníteni tanításukat, de ellenséges körülmények közé kerülve is meg tudják vallani hitüket.

Bibliográfia

Charles Kingsley BARRETT, *The Acts of the Apostles* Edinburgh, T&T Clark, 1994 (International Critical Commentary).

John T. FITZGERALD, *Friendship, Flattery, and Frankness of Speech: A Study on Friendship in the New Testament*, New York, E. J. Brill, 1996.

Ben WITHERINGTON III, *The Acts of the Apostles: A Socio-Rhetorical Commentary*, Grand Rapids, Michigan, The Paternoster Press, 1998.

The Greek New Testament, eds., Kurt ALAND, Matthew BLACK, Carlo M. MARTINI, Bruce M. Metzger, Allen WIKGREN, Federal Republic of Germany, 1990.

The Septuagint with Apocrypha, ed., Sir Lancelot C. L. BRENTON, USA, Hendricson Publishers, 1999.

Theological Dictionary of the New Testament, V, eds., G. KITTEL, G. FRIEDRICH, Grand Rapids, Michigan, Eerdmans, 1968.